Alle tiders Nordsjælland

MUSEUM NORDSJÆLLANDS
ÅRBOG 2020

En fattig mand fra Hørsholm 1912-35

AF HANS JØRGEN WINTHER JENSEN

Artiklen handler om en fattig mand fra Hørsholm i perioden fra 1912 til 1935; men han lever ikke sit liv i Hørsholm. Han bevæger sig mere eller mindre frivilligt rundt i det storkøbenhavnske område – med nogle afstikkere til Østjylland. Vi møder ham, når han gang på gang kommer i kontakt med de kommunale sociale myndigheder og diverse arbejds- og tvangsarbejdsanstalter. Hans fattigdom sætter ham i en vis udstrækning uden for lov og ret. I nogle få breve fra hans hånd kan man dog fornemme, hvad han vil; men han bliver ikke hørt.

I artiklen her følges en Hørsholm-borgers tur gennem den sociale lovgivning og de sociale institutioner, der eksisterede i København og Nordsjælland, i perioden 1912 til 1935. Han tilhørte det nederste

Fotografiet viser et maleri af Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt i Hillerød, malet af en af beboerne på stedet. Bygningen er opført i 1868, og maleriet er sandsynligvis udført mellem 1868 og 1880.
Foto: Lokalhistorisk Arkiv Hillerød Bibliotekerne.

lag i samfundet. Formålet er at give et indblik i samspillet mellem lovgivning og institutioner på den ene side og borgeren på den anden side.

Baggrunden for artiklen er en igangværende undersøgelse af fattige i Hørsholm før og efter den store sociale reform fra 1933. Min hovedperson er valgt blandt de cirka 40 modtagere af fattighjælp, som i tiden op til reformen var berettiget til hjælp fra Hørsholm Kommune.

Manden, der var arbejdsmand, har jeg kaldt Holger Mikkelsen. Hans rigtige navn bruges ikke. Det skyldes hensynet til hans eventuelle efterkommere, idet der nok stadigvæk er knyttet skam, skyld og ydmygelse til at have været fattig; men han eksisterede, og der findes et fint kildemateriale til beskrivelse af hans liv i datidens socialvæsen.

Han var en meget belastet social klient, og hans liv og skæbne er derfor ikke repræsentativ for alle de fattige, der kom i kontakt med sociale og offentlige myndigheder. Men hans sag er interessant, fordi den stiller skarpt på konsekvenserne af datidens sociallovgivning, og fordi sagen rummer nogle breve fra hans egen hånd.

Et af problemerne ved at bruge en sådan person som prisme for en beskrivelse af det sociale system i København og Nordsjælland, er dog, at nutidens følelsesmæssige reaktioner i form af forargelse og harme kan komme til at skygge for den historiske indsigt.

Eksempelvis vil mange nok finde det forargeligt, at fattighjælpsmodtagere mistede stemmeretten. I Grundloven fra 1915 hed det i § 75 stk. 2, at den, der ikke kan sørge for sig selv og sine har ret til hjælp fra det offentlige; men modtagelsen af denne hjælp var ikke uden omkostninger. Hvis man havde modtaget såkaldt fattighjælp, som ikke var tilbagebetalt eller eftergivet, mistede den pågældende sin stemmeret og valgbarhed. Denne bestemmelse er taget ud af grundloven fra 1953; men blev i praksis anvendt i Danmark indtil 1961.[1]

Materiale

Materialet består først og fremmest af Hørsholm Kommunes Socialvæsens arkivalier. I de sociale personsager her findes Holger Mikkelsens sag. Og det mest interessante heri er fire breve, han selv har skrevet. De giver et indblik i, hvordan han prøvede at klare sig. Derudover findes der materiale i Brønsholmdals Arkiv, som Fredensborg Arkiverne skal have tak for at have stillet til rådighed, samt i Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalts og i Sundholms arkiver på Rigsarkivet.

Der er ikke skrevet noget om fattigdom i Hørsholm. Bortset fra en kort bemærkning i C. Christensens store bog om Hørsholm, hvor han skriver, at i 1831 var Hørsholm det fattigste sogn i Frederiksborg Amt. Det sogn, hvor fattiglemmerne udgjorde den største andel af indbyggerne – en femogtyvendedel.[2]

Som det fremgår af litteraturlisten, er litteraturen om de lokale institutioner, som vores hovedperson lægger vejen forbi, sparsom. Det gælder Brønsholmsdal og Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt i Hillerød. Brandts bog behandler ikke fattighjælpsmodtagerne på Brønsholmsdal i den relevante periode. Det samme gælder Svend Nielsens to-siders artikel.

Det er desuden et stort problem for udforskningen og formidlingen af de fattiges lokale historie, at der er så få illustrationer af de fattige og til dels også af de relevante institutioner.

Holgers historie 1912-21

Første gang Holger dukker op i vores synsfelt er i et

brev fra Københavns Kommunes Magistrats 3. afdeling. Man skriver til Hørsholm Kommune 30. december 1912, at Holger Mikkelsen er blevet indlagt på Sankt Johannes Stiftelsen i Ryesgade på Østerbro i København med skinnebenssår. Det er et sygehus; men den understøttelse, som de indlagte får, er at betragte som fattighjælp,[3] og fattighjælp skal betales af den kommune, som har forsørgelsespligten for den enkelte. Derfor skriver Københavns Kommune til Hørsholm Kommune for at få sine udlæg refunderet.

Anden gang Holger dukker op, er i et brev fra 13. oktober 1914 fra Københavns Politi til Hørsholms Fattigudvalg. Politiet skriver, at Holger Mikkelsen afsoner en straf for betleri, og at han vil blive hjemsendt til Hørsholm i henhold til Fattiglovens §56.

Tredje gang er i endnu et brev fra Københavns Politi dateret 17. oktober 1914. Politiet meddeler, at Holger har været straffet med 12 dages tvangsarbejde og vil blive afleveret til det ærede sogneråd i Hørsholm. Regningen for omkostningerne ved hjemsendelsen vil følge.

Fjerde og femte gang han optræder, er det i breve fra Københavns Kommune i 1916 og 1917, hvor det meddeles, at Holger har været indlagt som patient på Sankt Johannes Stiftelsen for igen at blive behandlet for et skinnebenssår.

Sjette brev i Holgers sag er igen et brev fra Kø-

Sankt Johannes Stiftelsen. Køkkenbygningen 1914. Københavns Stadsarkiv.

benhavns Politi dateret 7. oktober 1918. Politiet skriver, at Holger afsoner en straf for betleri og vil blive hjemsendt 12. oktober.

I hele tre år holder vores hovedperson sig fri af myndighederne; men 1. september 1921 skriver Københavns Kommune igen et brev til Hørsholm Kommune. Heri står, at politiet har afleveret Holger til Københavns Kommune "*som blottet for lovligt Erhverv saavel som midler til sit Underhold*." Holger bliver samme dag indlagt på arbejdsanstalten Sundholm. København kræver refusion af Hørsholm for de udgifter, der har været forbundet med Holgers ophold.

Disse dokumenter i Holgers store personsag opremses for at give et indtryk af, hvordan de involverede myndigheder reagerede på Holgers gøren og laden. De sørgede for behandling i tilfælde af sygdom. De betalte for underhold, og de straffede. Og der er vel at mærke tale om gentagelser, som opremsningen forhåbentligt giver et indtryk af. Der skete det samme om og om, igen og igen.

Dokumenterne demonstrerer desuden, at Holger bevægede sig mellem to delvis overlappende minefelter: fattigloven og den lovgivning, der gjorde det kriminelt at betle og at være såkaldt løsgænger.

Lovgivningen om fattighjælp

Danmarks grundlove, som var i kraft fra 1849 til 1953 fratog fattighjælpsmodtagere valgretten og retten til at være valgbar.

I §82 i Grundloven fra 1915, hed det, at den, der ikke selv kunne ernære sig eller sine, og hvis forsørgelse ikke påhvilede nogen anden, var berettiget til hjælp fra det offentlige, dog mod at underkaste sig de forpligtelser, som lovene herom påbød.

I samme Grundlovs §30 hed det, at den der nyder eller har nydt understøttelse af fattigvæsenet, som ikke er enten eftergivet eller tilbagebetalt, ikke har valgret. I §31 fratages den samme gruppe retten til at være valgbar.

For at fuldende billedet af denne gruppes situation i forhold til borgerlige rettigheder skal det nævnes, at man kun havde valgret ved kommunevalg, hvis man havde haft bopæl i kommunen et vist stykke tid. Det kriterium kunne fattige folk, der flyttede meget eller ovenikøbet vagabonderede, have svært ved at opfylde.

Indskrænkningerne i fattighjælpsmodtagernes rettigheder begrænsede sig dog ikke til det politiske område. Fattigloven tilføjede yderligere sanktioner. I perioden fra 1891 til 1933 var Fattigloven fra 1891 grundlaget for al sociallovgivning.[4] Det betød, at al offentlig hjælp betragtedes som fattighjælp, medmindre andet udtrykkeligt var bestemt i lovgivningen. Og fattighjælp havde ikke blot betydning for den enkeltes valgret. Søren Kolstrup sammenfatter fattighjælps virkninger i følgende punkter:

1. Tab af valgret og valgbarhed, hvis hjælpen ikke var tilbagebetalt eller eftergivet.
2. Fattigvæsenet kunne kræve erstatning for hjælpen, mens personen levede, og i dødsboet. Derfor kunne man lade vedkommendes ejendele registrere og fratage ham eller hende dispositionsretten.
3. Modtageren var underlagt fattigvæsenets beslutninger, tilsyn og kontrol. Opholdskommunen bestemte forsørgelsesmåden og vågede over modtagerens opførsel. Modtageren kunne idømmes straffe uden for den ordinære retspraksis.
4. En mand, der de sidste fem år havde nydt fattighjælp, kunne kun indgå ægteskab med kommunens samtykke.

5. Fattighjælp kunne blokere for anden fattighjælp og aldersrente.
6. Modtageren kunne blive hjemsendt til forsørgelseskommunen på den billigste måde – til fods.

Det var de miner, man detonerede, hvis man modtog fattighjælp. Hvis man, for at holde sig fri af fattighjælpen, begyndte at tigge, kom man ind i et andet minefelt. Det gjaldt også, hvis man var løsgænger.

Lovgivningen om betleri

Løsgængere og betlere kunne straffes med tvangsarbejde. En løsgænger beskrives i Betleriloven fra 1860, som en person, der strejfer arbejdsløs omkring uden at kunne oplyse, at han er i besiddelse af midler til sit underhold, eller at han i det mindste søger lovligt erhverv. En betler var en person, der henvendte sig til tilfældige personer for at få almisser.

Mange fattige gik omkring uden penge på lommen og uden at kunne dokumentere, at de var i gang med at søge arbejde. Ligesom de kunne falde for fristelsen til at række hånden ud for at få en håndøre; men hvis de blev pågrebet, blev de sendt til en tvangsarbejdsanstalt.[5]

Tvangsarbejdere i brændselsgården på Sundholm 1914. De indlagte lemmer huggede optændingsbrænde til mange københavnske kakkelovne.
Foto: 1914 Københavns Stadsarkiv.

Det var ikke nemt at være fattig uden at komme i karambolage med denne lovgivning og dermed ende i en tvangsarbejdsanstalt som Frederiksborg Amts eller i Sundholms tvangsafdeling.

Holgers historie 1921-27

Hvor Holger, efter arkivalierne at dømme, først og fremmest er genstand for myndighedernes behandling i perioden 1912-21, begynder han i årene 1921-27 selv at handle.

I et brev fra Københavns Kommune af 28. oktober 1921 til Hørsholm Kommune hedder det således, at Holger selv har meldt sig "*som blottet for lovligt Erhverv saavel som Midler til sit Underhold* ". Han indlægges på Sundholm, som vi skal vende tilbage til nedenfor. Københavns Kommune kræver refusion og bebuder at ville hjemsende ham en af de nærmeste dage.

Hvor Københavns Kommune har sendt Holger hen oplyses ikke, men sandsynligvis til tvangsarbejdsanstalten i Hillerød – Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt, som kort beskrives nedenfor. I hvert fald sender denne institution et brev til sognerådet i Hørsholm, dateret 11. januar 1922. Heri skriver man, at Holger Mikkelsen "*har andraget om at maatte blive udskrevet til selverhverv snarest*.", og man beder sognerådet tage stilling til Holgers andragende. Der findes imidlertid ikke noget svar i sagen, så enten har sognerådet ikke svaret eller også er svaret forsvundet; men i hvert fald har Holger taget et initiativ.

I de følgende år flytter Holger rundt i Københavnsområdet – fra det ene kommunale fattigvæsen til det andet. Han er således omkring fattigvæsenerne i Køge og Ballerup med en længere afstikker til Vejle; men én konstant er der i hans bevægelsesmønster: Han kommer fra Sundholm til Hillerød.

Mange gange i sit liv inden for fattigvæsenet bliver han indlagt eller lader sig indlægge på Sundholm, der hører under Københavns Kommune. Denne henvender sig til Hørsholm Kommune for at få refusion, og for at få at vide, hvor de skal sende ham hen. Hørsholm Kommune (sogneråd eller fattigudvalg) anmoder om at få ham sendt til Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt i Hillerød; men i 1927 handler han selv – igen.

Det første brev fra Holgers hånd er desværre udateret; men at dømme efter, hvor brevet er henlagt i personsagen, er det skrevet i juli måned 1927. Brevet er stilet til det "*Ærede sogneraad*" i Hørsholm.

Holger skriver, at han har været så uheldig at blive taget af "*Polletiet og sendt ud på Sundholm men jeg vild gerne bede det Ærede Sogneraad om ikke de vilde være saa god og betale for mig herinde saa vil jeg blive her inde for bestadig det koster lig meget som i Hillerød. Birkerød Kommune betaler for flere herinde og det maa jo blive billigere for Kommunen end alle de Hjemsende nu beder jeg det ærede Sogneraad om at være saa god at lade mig være her. Med agtelse Holger Mikkelsen. No 978 Sundholm*."

Holger er godt klar over, at han ikke bare kan bede om at få lov til at blive på Sundholm. Han må argumentere med henvisning til, at der kan spares penge på de mange hjemsendelser til Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt og til, at det koster det samme, hvad enten han er anbragt det ene eller det andet sted. Om det er rigtigt, er en anden sag. Det er i hvert fald hans argument. Desuden hævder han, at Birkerød Kommune betaler for nogle af deres borgere – underforstået: Så kan Hørsholm Kommune vel også gøre det.

Det korte af det lange er, at Holger træder i ka-

Tvangsarbejde med tekstiler på Sundholm. Foto: Københavns Stadsarkiv 1914.

rakter og giver udtryk for, hvad han vil. Han vil foretrække at blive på Sundholm for bestandig, fremfor at skulle til Hillerød. Det stiller selvfølgelig spørgsmålene: Hvad var Sundholm for en institution? Og hvad var Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt?

Sundholm

Arbejdsanstalten Sundholm, som institutionen kaldes i en publikation fra 1929, bestod af tre afdelinger. Et sygehus udelukkende beregnet på institutionens egne syge. En tvangsarbejdsanstalt. Og en forsørgelsesanstalt.

Forsørgelsesanstalten var beregnet på folk, som stadig kunne arbejde, men som behøvede midlertidigt ophold på en institution, indtil de kunne klare sig selv.

Tvangsarbejdsanstalten husede personer, der var dømt for betleri, løsgængeri, alfonseri og vold. I starten af 1930'erne var der 50 til 60 indsatte på denne afdeling.[6] De arbejdede i fællessale beskæftiget med poseklistring, syning af flaskehylstre, knytning af sejlgarn og oppilning af gammelt tovværk. Om sommeren arbejdede nogle med at save og hugge brænde.

Disciplinen på tvangsafdelingen var langt strengere end på forsørgelsesafdelingen, da folkene her jo var idømt en straf. Således måtte fangerne her kun forlade den bygning, hvor de var anbragt, to gange om dagen i forbindelse med gåture.

Fotografiet viser Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalts hovedbygning, som den tager sig ud i dag. Den rummer nu Center for Forsorg og Behandling under Region Hovedstaden. Foto: Leon Gyldmark 2020.

Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt

Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt blev taget i brug i 1869 og fungerede som arbejdsanstalt til ca. 1960; men som nævnt findes der ikke artikler eller bøger om anstalten, der kan give et indtryk af institutionen i den relevante periode og dermed et indtryk af, hvorfor vores hovedperson foretrak Sundholm frem for Hillerød. Og måske skyldes det, at han på Sundholm var nærmere sin familie og venner.

Hvis man skal komme nærmere et svar på spørgsmålet om, hvorfor han ikke så gerne ville til Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt, skal man dykke ned i institutionens store arkiv på Rigsarkivet. Det er bemærkelsesværdigt, at denne institutions historie ikke har været gjort til genstand for nærmere undersøgelser; men i hvert fald ligger der her en stor og vigtig opgave og venter.

I parentes bemærket eksisterer anstaltens hovedbygning stadig. Den huser i dag Center for Forsorg og Behandling under Region Hovedstaden og kaldes i daglig tale "*Skansegården*".

Holgers historie 1927 – hvordan skal det dog ende?

Holger får ikke sit ønske om permanent ophold på Sundholm opfyldt. Han sendes til Hillerød; men kort tid efter er han igen tilbage på Sundholm. I årene 1927 og 1928 ryger han frem og tilbage mellem Sundholm og Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt. Mønstret er: Holger bliver pågrebet eller – oftere – henvender sig til Fattigvæsenet i København. Magistratens 3. afdeling henvender sig til Hørsholms Kommune om refusion og med spørgsmålet: Hvor gør vi af ham? Hørsholms Forsørgelsesudvalg beder om at få ham sendt til Hillerød.

Undertiden forlader han frivilligt Sundholm. Han tager også et par afstikkere til Køge, Ballerup og endog til Odder og Silkeborg. Inden han igen skriver et brev. Denne gang fra tvangsarbejdsanstalten i Hillerød. Brevet er dateret 24. november 1929, og han skriver:

"*Da jeg har talt med Indspektøren andgaaende om at forlade Andstalten svarer han at Kommunen skal bestemme og jeg mener at det maa være billigere for Kommunen naar Manden vil love mig Arbejde hele Vinteren og jeg skal nok holde mig herfra jeg skal ikke koste Kommunen noget … Nu haaber jeg at faa Lov til at forlade Andstalten den første med Agtelse*."

Hørsholms Forsørgelsesudvalg giver Holger tilladelse til at forlade tvangsarbejdsanstalten i Hillerød. Måske fordi udvalget tror, at den lovning på arbejde, som Holger antyder, bliver til noget. Om Holger får arbejde, er ikke til at vide; men fra januar 1930 til efteråret samme år gæster han socialvæsenet i en række kommuner: Silkeborg, København, Odder, Silkeborg og Odder igen og Horsens, men i november er han tilbage i Hillerød, hvorfra han skriver

endnu et brev. Det er dateret 6. november 1930, og han skriver:

"Da jeg var saa uheldig at blive taget af Politiet i Horsens men jeg rejste jo selv herned saa det kostede jo ikke Kommunen saa meget. Og da jeg har saa mange Penge at jeg kan købe Vare til at handle med Vil jeg gerne bede det ærede Sogneraad om at forlade Andstalten den første med Agtelse."

Hørsholm Kommunes Forsørgelsesudvalg finder imidlertid ikke noget, der taler for at imødekomme anmodningen. Han er altså i realiteten spærret inde på anstalten, hvis han vil have hjælp fra det offentlige.

Kort tid efter sker der imidlertid noget, der måske kan ændre Holgers situation. I et brev fra en hørkræmmer i Sofiegade 16 på Christianshavn i København stilles Holger arbejde i udsigt det meste af vinteren. Derfor skriver Holger 12. november 1930 endnu et brev til sognerådet i Hørsholm. Heri skriver han: *"da jeg kan faa noget at bestille saa vil jeg gerne bede det ærede sogneraad om at forlade Andstalten"*.

I spænding kigger man videre i sagen for at finde sognerådets svar, før man ser, at på næste side af brevpapiret står, at sagen henlægges. Beslutningen er underskrevet af Frederik Nielsen, den socialdemokratiske formand for Hørsholm Kommunes Forsørgelsesudvalg. Frederik Nielsen har simpelthen arkiveret Holgers brev lodret, og året efter går han skridtet videre i et brev af 13. november 1931 til inspektøren for Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt, idet han skriver:

"Da det Gang paa Gang har vist sig at Holger Mikkelsen, f 17/10 1887 ikke kan begaa sig ude mellem andre Mennesker, idet han bestandig optages af Kommunerne og derved paafører Hørsholm store Udgifter, tillader man sig herved at bede Hr. Inspektøren nægte ham tilladelse til at forlade Anstalten."

Niels Julius Frederik Nielsen 1881-1958. Medlem af sognerådet for Socialdemokratiet 1921-54. Sognerådsformand 1943-46. Formand for Forsørgelsesudvalget gennem en årrække, hvor Holger Mikkelsens sag blev behandlet. På fotografiet ses Frederik Nielsen, der deltager i Fagenes Fest på det gamle Stadion i Kohave Allé, nu Rungstedvej, i 1953.

Frederik Nielsen ønsker altså at frihedsberøve Holger administrativt. Selvom frihedsberøvelse var en sag for domstolene, var det altså noget andet, når det drejede sig om fattighjælpsmodtagere. Om Frederik Nielsen fik sin vilje på kort sigt, kan jeg ikke sige. Det kræver en undersøgelse i Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalts arkiv, som der ikke har været tid til i forbindelse med denne artikel; men på længere sigt gik det ikke, som Holger Mikkelsen ville. Allerede fra foråret 1932 er han tilbage i sin gamle tilværelse på tur rundt til diverse kommunale socialvæsener, en tur der inkluderer den mange gange tilbagelagte tur fra Sundholm til tvangsarbejdsanstalten i Hillerød.

Fra maj 1932 dukker der imidlertid en ny social institution op i Holgers personsag: Brønsholmsdal

Luftfoto af Brønsholmsdal. Institutionen kaldtes ved sin oprettelse i 1865 for "Fattig- og Arbejdsanstalt for Hørsholm Distrikt." I forgrunden ses staldlængerne, der blev revet ned i 1970'erne. Bygningen i øverste venstre hjørne og bygningen i midten anvendtes i mellemkrigstiden som fattig- og arbejdsanstalt, men blev i stigende grad kun anvendt som alderdomshjem.
Foto 1938. Fredensborg Arkiverne.

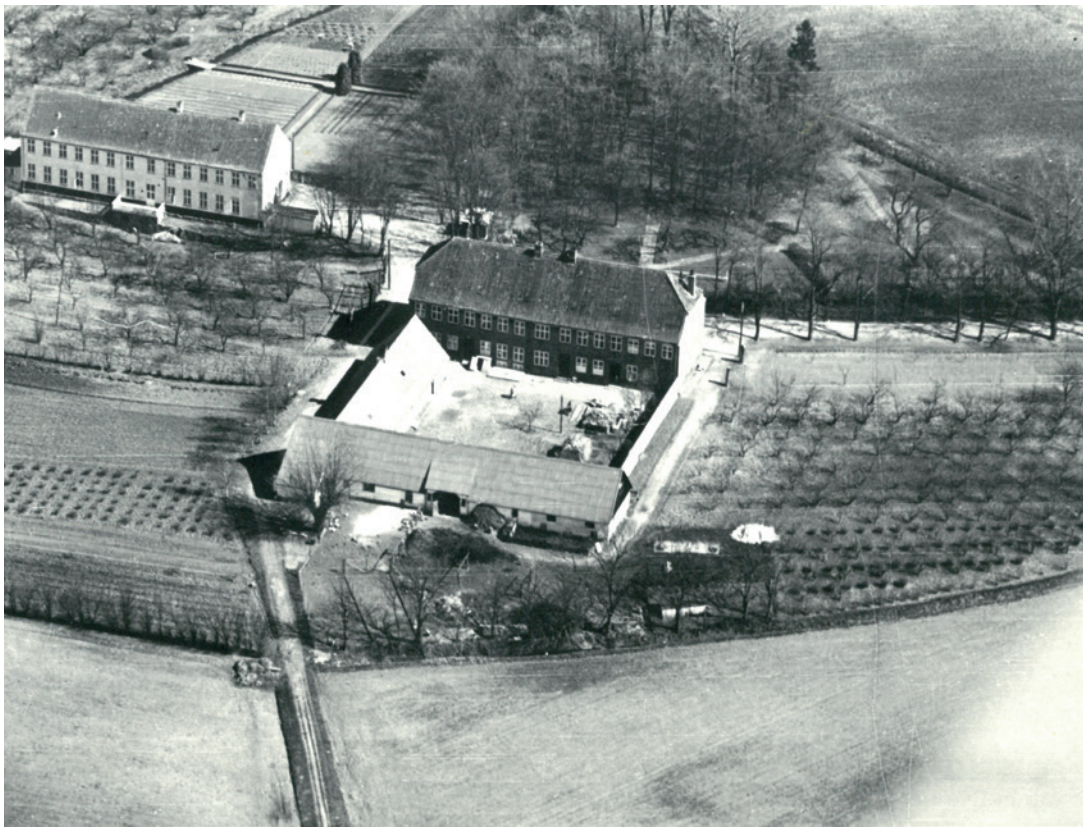

Brønsholmsdal

I perioden fra 24. maj 1932 til efteråret 1933 tilbringer Holger godt 175 dage på Brønsholmsdal. Men hvad var Brønsholmsdal for en institution på dette tidspunkt?

Institutionen kaldtes ved sin oprettelse i 1865 for "Fattig- og Arbejdsanstalt for Hørsholm Distrikt." Hørsholm Distrikt var ikke det samme som vore dages Hørsholm Kommune, men omfattede de fire kommuner, der lå i det gamle Hørsholm Amt: Birkerød, Bloustrød, Hørsholm og Karlebo. Disse fire kommuner var i 1865 gået sammen om skabe denne fattig- og arbejdsanstalt. Et fænomen man så mange steder rundt om i Danmark i slutningen af 1800-tallet. I 1880'erne rundede man således de 300 fattiggårde, der imidlertid ikke må forveksles med tvangsarbejdsanstalter.[7]

I 1800-tallet og et stykke op 1900-tallet var anstalten beboet af mange såkaldte lemmer – fattigfolk, som af den ene eller anden grund ikke kunne klare sig selv: Men på det tidspunkt, hvor Holger opholdt sig på stedet, var Brønsholmsdal kun en skygge af sig selv. Den var under afvikling. Ja, i 1933 sløjfedes de sidste rester af fattigafdelingen, og bygningerne brugtes fra da af som alderdomshjem.[8] Datidens sovesale beregnet på mange mennesker var afløst af en seksmandsstue, en femmandstue og en tremandstue. Desuden var der en opholdsstue, der var forsynet med en kakkelovn og et radioapparat med højtaler.

Hvordan Holgers liv er på Brønsholmsdal, er svært at sige; men han er nødt til at blive på institutionen, hvis han vil have økonomisk hjælp. Eller rettere: Han er nødt til at opholde sig på en offentlig institution. Efter Brønsholmsdal ryger han således igen til Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt i Hillerød, som han forlader i april 1935.

Afrunding

Opremsningen af de mange stort set enslydende dokumenter i Holgers sag ovenfor giver forhåbentlig læseren et indtryk af, hvordan de involverede myndigheder reagerede på Holgers gøren og laden. Igen og igen. De anholdt og straffede ham, når han overtrådte betlerilovgivningen. De behandlede ham, når han var syg. De betalte for hans kost og logi. Krævede pengene refunderet af Hørsholm Kommune, der havde forsørgelsespligt for ham. Og de sendte ham på kommunens ordre til Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt. Igen og igen.

Holger bevægede sig rundt i det storkøbenhavnske område mellem de forskellige socialvæsener;

Mange af Hørsholms fattighjælpsmodtagere boede uden for kommunen – især i København. De fattighjælpsmodtagere, der boede i Hørsholm, boede især i og omkring den bymæssige bebyggelse omkring Hovedgaden og Gl. Hovedgade – i Lillegade, på Usserød Kongevej og på Dronningvej. Her ses et foto fra Lillegade ca. 1910.

Hjørnet af Dronningvej og Ørbækvej ca. 1910.

men som oftest endte han på Sundholm, hvor han dog ikke fik lov at blive, selvom han gerne ville. Nej, han sendtes af Hørsholm Kommune til Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt, hvor kommunen ønskede ham frihedsberøvet.

Holger var Hørsholm-borger formelt set; men han levede i det storkøbenhavnske område. Han opholdt sig meget i København, hvor han tilsyneladende havde et netværk, der gav handlemuligheder. Tit endte han, mere eller mindre frivilligt, på Sundholm. Eller han kom i kontakt med andre kommunale socialvæsener i nærheden af København. Som oftest blev han – mod sin vilje – sendt til Frederiksborg Amts Tvangsarbejdsanstalt. Det illustrerer, at han, og med ham sandsynligvis mange andre fattige, så det storkøbenhavnske rum snarere end den enkelte kommune, som det sted, de levede og boede.

Socialreformen fik tilsyneladende ikke betydning for Holgers borgerlige rettigheder. Hvor mange sociale klienter fik deres valgret igen i kraft af reformen, gjaldt det ikke Holger.

For en dansker, der lever i 2020, er det dybt forargeligt, at man kunne straffes på sine borgerlige rettigheder, fordi man på et tidspunkt var kommet i økonomisk uføre. Det opfattes som en uretfærdig og vanærende straf. Sådan så det ikke ud for de toneangivende i samfundet i midten af 1800-tallet, hvor bestemmelsen blev indføjet i Grundloven fra 1849.

I datiden var det kun overhovedet for en husstand, husbond, der var fuldmyndig og i stand til at optræde politisk – på hele husstandens vegne. Derfor havde andre medlemmer af husstanden, så som kvinder og tyende, da heller ikke stemmeret. Man skulle have foden under eget bord, som det hed. Og da en mand, der ikke kunne sørge for sig og sine, ikke kunne siges at leve op til de krav, skul-

le han heller ikke have stemmeret. Så når man i datiden fratog fattighjælpsmodtagere stemmeretten var det en følge at datidens dominerende demokratiopfattelse – ikke en straf; men efterhånden som demokratiopfattelsen ændredes og kvinder og tyende i 1915 fik stemmeret, kan man sige, at bestemmelsen mistede sin begrundelse og kom til at fremstå som straf.[9]

Noget andet er så, hvordan Holger opfattede det. Noget tyder på, at han var meget optaget af sin bevægelsesfrihed. Måske mere end af sin ytringsfrihed, derunder stemmeret; men bevægelsesfriheden kunne man fratage ham – administrativt.

En rig mand fra Hørsholm. Admiral Louis Andreas du Plessis de Richelieu (1852- 1932) var en af landets rigeste mænd. Hans årsindtægt var 200-300 gange så stor som en arbejders. Han ejede og boede på Kokkedal Slot 1910-1932. Her er han fotograferet i 1917, da han kunne fejre sit sølvbryllup med sin 45-årige admiralinde og deres fem børn. Foto efter Kaarsted s. 211.

Noter

1 Kolstrup 2010, s. 198.
2. Christensen 1976, s. 249.
3. Jørgensen 1972, s. 122.
4. Kolstrup 2010, s. 151.
5. Poulsen 2003, s. 102.
6. Beretning om Straffeanstalterne i Danmark 1933 s. 69 og Beretning om Straffeanstalterne i Danmark 1934 s. 75.
7. Kolstrup 2010, s. 262.
8. Brandt 1965, s. 68.
9. Jacobsen, Anette Faye 2008 og 2012.

Litteratur

Arbejdsanstalten Sundholm. 1929.

Beretning om Straffeanstalterne i Danmark i Finansaaret 1931-32. Udgivet af Direktøren for Fængselsvæsenet. Januar 1933.

Beretning om Straffeanstalterne i Danmark i Tidsrummet 1. april – 31. december 1932. Udgivet af Direktøren for Fængselsvæsenet. Marts 1934.

Brandt, A.H. 1965: *Brønsholmsdals Historie*. Karlebo Kommune, Karlebo.

Christensen, C. 1976 (1876): *Hørsholms Historie fra 1305 til 1875*. København.

Jacobsen, A. F. 2008: *Husbondret* København.

Jacobsen, A. F. 2012: Anmeldelse af Dansk Velfærdshistorie bd. 1 i *Historisk Tidsskrift* bd. 112, hæfte 1. 2012 side 313-20.

Jørgensen, H. 1972: *Fra arbejdsanstalt til forsorgshjem: træk af den offentlige forsorgs udvikling i København igennem de sidste 150 år.* Københavns Kommunes Socialdirektorat, København.

Kolstrup, S. 2010: Fra fattiglov til forsorgslov i *Dansk Velfærdshistorie bd. II* København side 151-233

Kaarsted, T. 1991: *Admiralen. Andreas de Richelieu. Forretningsmand og politiker i Siam og Danmark* København.

Nielsen, S. 1988: *Det gamle Hillerød. Bysvendens fortællinger.* Hillerød.

Poulsen, P. G. 2003: De fattige forbrydere på Sundholm. *Historiske Meddelelser om København, 2003*. Side 91-109.